

Grzegorz Grzybek

ORCID: 0000-0002-8919-2429

(Uniwersytet Rzeszowski)

Etyka seksualna w ujęciu Józefa Bilczewskiego, metropolity lwowskiego (1900–1923)

Józef Bilczewski jako profesor teologii, a także arcybiskup, metropolita lwowski, w etyce seksualnej reprezentował współczesny mu nurt neotomistyczny. Można zatem wskazać, że jego myśl odnosząca się do etyki seksualnej ma charakter adaptacyjny. Bazuje ona na teologii moralnej, dla której recepcja myśli tomistycznej dostarczyła narzędzia teoretycznego. Zadaniem wiernego według tej koncepcji jest dostosowanie się do wskazań odpowiedniego autorytetu. Sumienie wiernego ma być kształtowane na podstawie zobiektywizowanej etyki seksualnej. Etyka seksualna nie ma służyć urzeczywistnieniu szczęścia w wymiarze życia ziemskiego, ale ma przyczynić się do uporządkowania relacji seksualnych, realizując podstawowy cel, którym jest przyjęcie i wychowanie potomstwa. Szczęście osobiste należy uznać za problem drugorzędny wobec ujęcia soteriologicznego.

Słowa kluczowe: Józef Bilczewski, metropolita lwowski, etyka seksualna

Wprowadzenie – nauczanie a działalność Józefa Bilczewskiego

Józef Bilczewski, metropolita lwowski w latach 1900–1923, był bardzo aktywnym pisarcko arcybiskupem swojej doby. Zapewne wpływ na ten fakt miała jego przeszłość przed objęciem archidiecezji lwowskiej. Był wcześniej profesorem Uniwersytetu Lwowskiego, dziekanem Wydziału Teologicznego, w końcu rektorem¹.

Jego edukacja obejmowała naukę w szkole ludowej w Wilamowicach (miejsce urodzenia, 1860), Kętach oraz gimnazjum w Wadowicach (zachodnia

¹ G. Grzybek, *Aktualność idei wychowawczych Józefa Bilczewskiego metropolity lwowskiego w latach 1900–1923*, Wyd. ATH, Bielsko-Biała 2003, s. 9–27; G. Grzybek, *Rys życia i duchowości arcybiskupa Józefa Bilczewskiego metropolity lwowskiego (1860–1923)*, „Horyzonty Wiary” 2001, 12, nr 4, s. 77–87; M. Boguta, G. Grzybek, *Arcybiskup Józef Bilczewski (1860–1923)* [w:] *Wilamowice. Przyroda, historia, język, kultura oraz społeczeństwo miasta i gminy*, red. A. Barciak, Urząd Gminy w Wilamowicach, Wilamowice 2001, s. 164–173.

Galicja). Stopnie naukowe zdobywał dzięki studiom na Uniwersytecie Jagiellońskim, w Wiedniu, Rzymie i Paryżu. Na kapłana został wyswięcony w 1884 r. Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 1890 r. i rok później rozpoczął pracę na Uniwersytecie Lwowskim².

Jego specjalizacja naukowa dotyczyła nowej, rozwijającej się subdyscypliny – archeologii chrześcijańskiej, którą zaliczano w tamtym czasie do dogmatyki szczegółowej. Główne prace Józefa Bilczewskiego z tego zakresu to: *Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu* (Kraków 1890) oraz *Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych i epigraficznych* (Kraków 1898). Jednakże interesująca w tym artykule aktywność pisarska dotyczy okresu, gdy Józef Bilczewski został w roku 1900 arcybiskupem i metropolitą lwowskim³.

Pośród biskupów swojej doby, w tym także urzędujących w dobie autonomii Galicji, wyróżnił się podjęciem problematyki społecznej zarówno w wymiarze organizacyjnym, jak i nauczania zawartego w listach pasterskich. Okres, w którym działał arcybiskup Józef Bilczewski, był przełomowym momentem rozwoju nauki społecznej Kościoła. Jako metropolita lwowski zaangażował się w recepcję encyklik społecznych papieża Leona XIII. Za najważniejszy list pasterski dotyczący kwestii społecznych należy uznać *W sprawie społecznej* (1903). Ten aspekt jego działalności był analizowany w różnych pracach⁴.

² W. Urban, *Śługa Boży Józef Bilczewski Arcybiskup – Metropolita Lwowski 1860–1923*, Wrocław 1977, s. 11–28; M. Tamawski, *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 1991, s. 78–91.

³ Por. *Arcybiskup – Nominat Ks. Józef Bilczewski*, „Gazeta Kościelna” 1900, R. 8 s. 449–450; J. Ujda, *Ks. arcybiskup Bilczewski jako archeolog chrześcijański*, „Głos Katolicki” 1956, R. 12, s. 168, 172.

⁴ R. Dzwonkowski, *Listy społeczne biskupów polskich 1891–1914*, Éditions du Dialogue, Paris 1974, s. 186, 192–193; A.P. Bieś, *Recepcja społecznego nauczania Papieża Leona XIII w publikacjach jezuitów galicyjskich 1884–1914*, WFTJ, Kraków 1996, s. 100, 132; S. Szydel-ski, *Śp. Arcybiskup Bilczewski a praca społeczna*, „Gazeta Kościelna” 1924, R. 31, s. 9–10, 17–18; G. Grzybek, *Aktualność nauczania społecznego błogosławionego arcybiskupa Józefa Bilczewskiego. Fragmenty rozprawy doktorskiej pt. „Nauczanie społeczne arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1860–1923)”* [w:] *Błogosławiony Arcybiskup Józef Bilczewski – rodak z Wilamowic*, red. M. Boguta, G. Grzybek, P. Lorenc, Wyd. Parafia Rzymsko-Katolicka Trójcy Świętej w Wilamowicach, Wilamowice 2001, s. 51–80; G. Grzybek, *Spoleczne zaangażowanie duchowieństwa w Europie Środkowowschodniej na początku XX wieku (Mikuláš Russnák, Józef Bilczewski, Józef Sebastian Pelczar). Dziedzictwo a problemy współczesne* [w:] *Ekumenický aspekt života a diela profesora Mikuláša Russnáka (1878–1954) v kontexte súčasného medzináboženského dialógu*, red. A. Slodička, M. Slodičková, Greckokatolícká teologická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2010, s. 246–254; G. Grzybek, *Praca socjalna w myśli społecznej arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1860–1923)*, „Horyzonty Wychowania” 2005, nr 4/8, s. 242–250; G. Grzybek, *Zagadnienie pracy w nauczaniu społecznym arcybiskupa Józefa Bilczewskiego* [w:]

Etyka seksualna, chociaż tak jej nie określał – stanowi część jego społeczno-moralnego nauczania.

Warto na zakończenie wprowadzenia podkreślić, że obszar aktywności Józefa Bilczewskiego to archidiecezja lwowska, która należała do bardzo zróżnicowanego regionu zaboru austriackiego. Zróżnicowanie dotyczyło zarówno aspektów narodowościowych, jak i religijnych, te zaś przeplatały się z aspektami społeczno-ekonomicznymi⁵.

Wybrane elementy etyki seksualnej w myśli Józefa Bilczewskiego

Przed wszystkim motywy religijne, duszpasterskie zadecydowały o zajęciu się przez Józefa Bilczewskiego sprawą etyki seksualnej. Należy także pamiętać, że jego wypowiedzi z jednej strony wynikały z panujących w tym zakresie poglądów w Kościele katolickim, w tym kontrolnego podejścia, z drugiej angażowały posiadaną wiedzę i erudycję autora⁶.

Z uwagi na wcześniejsze podejście do tej problematyki, zadaniem niniejszego artykułu będzie krytyczne ujęcie tego zagadnienia⁷.

Analizowane w tej pracy poglądy będą bazowały przede wszystkim na liście pasterskim *O małżeństwie*, który powstał jako duszpasterska odpowiedź na rozwój partii socjalistycznych w II Rzeczypospolitej. Ponadto stał się wspólnym listem integrowanego Episkopatu Polski. Został ogłoszony w roku 1922⁸. List ten nawiązywał również do encykliki *O małżeństwie chrześcijańskim* papieża Leona XIII z 1880 r.⁹

Pierwsza część refleksji będzie dotyczyła zagadnień społecznych w kontekście etyki małżeńskiej i rodzinnej, między innymi: ślubów cywilnych, rozwodów, małżeństw mieszanych. Oczywiście istotą refleksji w myśli Józefa

U progu beatyfikacji Sługi Bożego abpa Józefa Bilczewskiego. Materiały z sesji popularnonaukowej, Książnica Beskidzka, Bielsko-Biała 2000, s. 49–57; G. Grzybek, *Związek Katolicko-Społeczny w nauczaniu pasterskim arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, „Horyzonty Wiary” 2001, 12, nr 3, s. 70–81.

⁵ M. Dziedzic, S. Dziedzic, *Arcybiskup Józef Bilczewski*, Wyd. WAM, Kraków 2012, s. 56–64.

⁶ G. Grzybek, *Zasady społeczne w ujęciu abpa Józefa Bilczewskiego*, „Świat Techniki i Humanistyki”, red. E. Tokarz, Wyd. ATH, Bielsko-Biała 2007, s. 339–344.

⁷ Zob. G. Grzybek, *Etos rodziny w nauczaniu pasterskim metropolity lwowskiego Józefa Bilczewskiego*, „Rocznik Wydziału Pedagogicznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum”, Kraków 2003, s. 119–132.

⁸ J. Bilczewski, *O małżeństwie. List pasterski do Duchowieństwa i Wiernych (1921)* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. 3, Lwów 1924, s. 304.

⁹ Encyklika Leona XIII Papieża o małżeństwie chrześcijańskim „*Arcanum divinae Sapientiae*” 10 II 1880, Druk. Archidiecezjalna „Polak-Katolik”, Warszawa 1926, s. 8–10.

Bilczewskiego, przedstawiającego moralność chrześcijańską w tym zakresie, jest ukazanie wynikających z tego zagrożeń. Druga część zostanie poświęcona krytycznemu spojrzeniu na głoszone tezy w oparciu o autorskie założenia teorii etyki rozwoju i wybrane wątki myśli Tomasza z Akwinu dotyczących tej kwestii¹⁰.

Na początek warto wskazać na jedną z inspiracji Józefa Bilczewskiego, a więc nauczanie papieża Leona XIII. Za największe zagrożenia dla małżeństwa i rodziny Leon XIII uznał śluby cywilne i rozwody, które przyczyniają się do laicyzacji małżeństwa¹¹. Według niego obowiązkiem Kościoła, a także jego prawem jest obrona tożsamości małżeństwa i rodziny¹².

W okresie po odzyskaniu niepodległości i podczas scalaniu ziem polskich myśl przedstawicieli zaboru austriackiego, Galicji, w tym profesorów Uniwersytetu Lwowskiego, odgrywała ważne znaczenie.

Należał do nich także arcybiskup Józef Bilczewski. Na aktualność problematyki seksualnej dotyczącej małżeństwa i rodziny wpłynął między innymi lęk duchowieństwa przed możliwością wprowadzenia w Sejmie Drugiej Rzeczypospolitej ustaw, które nie miały związku z ujmowaniem małżeństwa w jego wymiarze sakramentalnym. Arcybiskup ubolewał, że dotychczas sprawa ślubów cywilnych czy rozwodów była związana z zaborcą, a po odzyskaniu niepodległości stała się dążeniem części posłów polskich¹³.

Ciekawy jest sposób zdefiniowania ślubu cywilnego przez arcybiskupa Bilczewskiego: „Ślub w ścisłym słowa znaczeniu cywilny spełnia się, jeśli mężczyzna i niewiasta, którzy są ochrzczeni, wypowiadają swą zgodę na pożycie małżeńskie wyłącznie przed ustanowionym przez władzę państwową urzędnikiem świeckim”¹⁴. Odnosząc sytuację miejscową do ustawodawstwa innych państw, wyróżnił następujące formy ślubu cywilnego: przymusową, dotyczącą wszystkich obywateli; dobrowolną, gdy obywatel ma wybór, oraz warunkową, dotyczącą tych, którzy nie mogą uzyskać ślubu kościelnego¹⁵.

Argumenty zwolenników ślubów cywilnych Józef Bilczewski odrzuca, ponieważ nie ujmują one istoty związku sakramentalnego, a wskazują na ślub kościelny jako dodatek do aktu prawnego, traktując go jedynie jako swoistego rodzaju ozdobę zewnętrzną. Wychodząc w tym wypadku z pozycji teologicz-

¹⁰ Etyka rozwoju to „teoria ukazująca normatywny wymiar rozwoju człowieka, w którym podstawowymi założeniami są tezy o moralnym bytowaniu człowieka i osobowości etycznej”. G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa w założeniach etyki rozwoju*, Wyd. UR, Rzeszów 2014, s. 12.

¹¹ *Encyklika Leona XIII Papieża o małżeństwie chrześcijańskim...*, s. 14–25.

¹² Tamże, s. 25–31.

¹³ J. Bilczewski, *O małżeństwie...*, s. 317–318.

¹⁴ Tamże, s. 317.

¹⁵ Tamże.

nej, śluby cywilne wśród chrześcijan pomijające sakrament małżeństwa uważa za nieprawne i mające charakter konkubinatu¹⁶. Nie można według niego uzasadnić ślubu cywilnego pomiędzy chrześcijanami, gdyż „Tylko w tym wypadku małżeństwo cywilne miałoby prawne uzasadnienie, gdyby między wiernymi choćby na chwilę oddzielić można było chrześcijanina od obywatela, szafarza sakramentu od twórcy kontraktu małżeńskiego, akt wiary, jakim jest zawarcie małżeństwa, od aktu obywatelskiego, kontrakt małżeński od sakramentu małżeństwa”¹⁷. Rozwijając myśl o braku możliwości rozdzielenia w osobie bycia obywatelem i chrześcijaninem, wskazuje, iż dany człowiek „tworząc umowę małżeńską, przyjmuje i udziela tym samym sakramentu, więc małżeństwo świeckie, choć okryte cieniem prawa, jest i zostaje między chrześcijanami bezprawiem”¹⁸.

Warto zwrócić uwagę, że Zjazd katolicki w Warszawie, który odbył się w 1921 r., podkreślił obowiązek władzy państwowej w zakresie poszanowania prawa kościelnego, między innymi w dziedzinach prawa małżeńskiego i rodzicielskiego. Zjazd uznał również za konieczne podjęcie w tym zakresie odpowiednich nacisków społecznych na władzę państwową¹⁹.

Argumentacja teologiczna jest widoczna także w odniesieniu do zagadnienia rozwodów. Także w tym aspekcie arcybiskup Bilczewski występował jako przeciwnik ustawy o rozwodach²⁰.

Uzasadnienie udzielania rozwodów według niego opiera się na przekonaniu, iż kontrakt cywilny ma charakter umowy cywilnej. Jeśli tak, to tak jak każda inna umowa cywilna podlega władzy świeckiej, która go przyjmuje do wiadomości, uprawnia i zatwierdza. Prawodawstwo władzy świeckiej ma być w tym zakresie kompetentne²¹.

Odrzucając to przeświadczenie, analizie Józef Bilczewski poddaje także inne argumenty. Jednym z argumentów uzasadniającym wprowadzenie rozwo-

¹⁶ Tamże, s. 318–321.

¹⁷ Tamże, s. 338–339.

¹⁸ Tamże, s. 399. Natomiast papież Leon XIII napisał: „Niechaj nikogo nie uwodzi sławione przez regalistów rozróżnienie kontraktu małżeńskiego i Sakramentu, wynalezione w tym celu, aby stronę sakramentalną małżeństw rozpatrywał Kościół, co zaś w małżeństwie miało cechę kontraktu, aby należało do władzy i uznania władz świeckich. Taki podział, a raczej rozdarcie, nie da się uzasadniać; w małżeństwie chrześcijańskim Sakrament i kontrakt stanowią jedno; nie może istnieć prawdziwy i legalny kontrakt związku małżeńskiego, który by nie był jednocześnie Sakramentem”. *Encyklika Leona XIII Papieża o małżeństwie chrześcijańskim...*, s. 19.

¹⁹ *Rezolucje warszawskiego Zjazdu katolickiego*, „Gazeta Kościelna” 1921, R. 28, s. 237–238.

²⁰ Por. J. Bilczewski, *O małżeństwie...*, s. 321; J. Bilczewski J., *O Kościele Chrystusowym. List pasterski do Duchowieństwa i wiernych – w Święto Opieki św. Józefa 1907* [w:] *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. 1, Mikołów–Warszawa 1908, s. 514–515.

²¹ J. Bilczewski, *O małżeństwie...*, s. 321.

dów jest prawo do szczęścia. Według tego argumentu Kościół, uniemożliwiając rozwiązanie małżeństwa, stawia się w roli przeciwnika prawa do szczęścia, które ma uzasadnienie rozumowe. Józef Bilczewski wskazuje, że w tym wypadku problem dotyczy istoty pojmowania szczęścia, ponieważ pełne szczęście człowiek może osiągnąć dopiero w drugim życiu, po zmartwychwstaniu i połączeniu ze Stwórcą, źródłem szczęścia. Źródłem doświadczania ziemskiego szczęścia ma być przede wszystkim prawe sumienie. Dodany wymiar szczęścia może polegać na posiadaniu zdrowia, dostatku lub też pożycia w udanym małżeństwie. Jednakże ten wymiar szczęścia dla katolika nie może być celem samym w sobie. Według niego przeświadczenie o nieudanym życiu świadczy raczej o niedojrzałości danej osoby i nieroztropnych decyzjach. W związku z tym brak rozsądku nie może być podstawą do podważania sakramentalnego wymiaru nierozzerwalności małżeństwa²².

Józef Bilczewski wskazuje również na inne uzasadnienie bazujące na przekonaniu, iż nieudane małżeństwa winno się rozwiązać. Argumentacja opiera się na egzystencjalnym doświadczeniu, gdzie na początku dwie kochające się osoby i pragnące być ze sobą, teraz nie potrafią już budować szczęścia małżeńskiego ze względu na niedopasowanie charakterów. Nieumiejętność kompromisów doprowadza do rozkładu pożycia małżeńskiego. Ten argument Józef Bilczewski zbija koniecznością chrześcijańskiego podejścia do poświęcenia i ofiary²³.

Odrzuca również argument bazujący na analizie woli ludzkiej, według którego: „Dwie wole, które dobrowolnie się związały, mogą równie dobrze wspólną zgodą rozwiązać się i nowe węzły małżeńskie zadzierżgnąć”²⁴. Stwierdza Józef Bilczewski, że wole narzeczonych były wolne, ale przed zawarciem małżeństwa. W momencie wypowiedzenia słów przysięgi danej woli ludzkiej nie można już cofnąć, gdyż jest ona potwierdzona wolą samego Boga. Konkludując, małżeństwo pomiędzy chrześcijanami ma charakter sakramentalny i nie należy go porównywać ze zwykłą umową²⁵.

Arcybiskup podkreśla również społeczny aspekt nierozzerwalności małżeństwa, wskazując, że nie można go traktować jako wyniku prywatnej umowy, ponieważ jest instytucją społeczną. Zatem jeśli małżeństwo jest instytucją społeczną, to także względy społeczne winny być tutaj rozpatrywane: „Otóż interes ogółu małżeństw, interes rodzin, dzieci, całej społeczności ludzkiej domaga się bezwzględnej trwałości związku małżeńskiego”²⁶.

²² Tamże, s. 321–324.

²³ Tamże, s. 324–326.

²⁴ Tamże, s. 326.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, s. 329.

Według Józefa Bilczewskiego ustawa rozwodowa rodzi niepokój wśród małżonków, uruchamiając widmo rozpadu. Rozwód dezintegruje również wychowanie dzieci, przyczyniając się do zniszczenia ciepła domu rodzinnego. Nie zgadza się arcybiskup także z poglądem, że prawodawstwo katolickie zabraniające prawa do rozwodów jest ograniczeniem wolności osobistej i nie uwzględnia przemian społecznych i roszczeń członków społeczności²⁷.

Powołując się także na świeckie argumenty socjologiczne i filozoficzne, broni stanowiska teologicznego za nierozzerwalnością małżeństwa, przyjmując, iż dla rodziny i dla społeczeństwa taki charakter małżeństwa jest optymalny²⁸.

Dla wzmocnienia swoich argumentów przytacza wypowiedź prezydenta Stanów Zjednoczonych: „Jeśli w prawodawstwo nie wprowadzimy ustaw katolickich, to Ameryka zginie”²⁹.

Ostatnim zagadnieniem etyki seksualnej poruszonym w tym opracowaniu jest kwestia tak zwanych małżeństw mieszanych. Józef Bilczewski zwracał uwagę na zgubne skutki zawierania małżeństw z innowiercami. Według niego związki mieszane z natury są odległe od ideału małżeństwa. Argumentacja w tym zakresie godna jest przytoczenia. Józef Bilczewski podkreśla, że jedność życia opiera się na dwóch biegunach: ludzkim i boskim. Za boską sferę życia odpowiada religia. Różnica w tym zakresie małżonków osłabia ich wzajemną duchową więź, ponieważ religia stanowi tutaj najistotniejsze spoiwo³⁰.

Niebezpieczeństwo związków mieszanych według niego dotyczy: życia sakramentalnego, wychowania dzieci, a także relatywizmu religijnego³¹.

Odwoływał się w tym zakresie również do poglądów papieża Leona XIII, który napisał, że: „Czuwać należy, aby zbyt pochopnie nie zawierano związków małżeńskich z osobami, nie wyznającymi wiary katolickiej; wątpić bowiem można, aby panowała zgodność poglądów wśród tych, którzy różnią się w wyznawaniu wiary. I z tego względu od takich związków odwoździć należy, że one dają okazję do uczestnictwa w kulcie Bożym akatolickim, co katolikom nie jest dozwolonym, że one stanowią poważną przeszkodę w dobrym wychowaniu dzieci, a prowadzą do przyjęcia zasady, że zarówno cenić należy wszelką religię, usuwając wszelką różnicę złego i dobrego”³².

Józef Bilczewski jako metropolita lwowski wskazywał jednak, iż Kościół udziela dyspensy na małżeństwa mieszane po to, by uniknąć większego zła. Oczekuje jednak wychowania dzieci w wierze katolickiej i zapewnienia od

²⁷ Tamże, s. 329–331.

²⁸ Tamże, s. 331.

²⁹ J. Bilczewski, *O Kościele Chrystusowym...*, s. 514.

³⁰ J. Bilczewski, *O małżeństwie...*, s. 332–333.

³¹ Tamże, s. 334.

³² *Encyklika Leona XIII Papieża o małżeństwie chrześcijańskim...*, s. 30.

drugiej strony braku przeszkód w spełnianiu obowiązków religijnych³³. Pragmatyzm w tym względzie idzie w parze z sytuacją narodowościową i religijną archidiecezji lwowskiej. Pod względem narodowości należy wymienić ludność pochodzenia polskiego, ukraińskiego (Rusini), niemieckiego, węgierskiego oraz żydowskiego. Jeśli zaś chodzi o sam Lwów, to był on stolicą trzech metropolii chrześcijańskich: łacińskiej, unickiej (greckokatolickiej) oraz ormiańskiej³⁴.

Tomizm, teologia a etyka rozwoju wobec etyki seksualnej

Po przytoczeniu wybranych poglądów z zakresu etyki seksualnej metropolity lwowskiego Józefa Bilczewskiego należy teraz poddać je analizie. Posłuży temu teoria etyki rozwoju, mająca wymiar aplikacyjny. Pomocne w weryfikacji będą także poglądy etyczne dotyczące małżeństwa Tomasza z Akwinu, które w decydujący sposób wpłynęły na etykę seksualną w obszarze myśli filozoficznej Kościoła katolickiego.

W ramach etyki rozwoju małżeństwo zostało określone jako związek „dwojga ludzi, mężczyzny i kobiety (aspekt biologiczny), który ma przełamać poczucie osamotnienia i radykalnej odmienności płci (aspekty psychologiczny i biologiczny), nadając mu charakter seksualny. Małżeństwo posiada wymiar społeczny, stając się jednym z podstawowych wymiarów relacji społecznych i przez społeczeństwo jest sankcjonowane. Wzorce kulturowe dostarczają norm i zasad pełnienia ról w małżeństwie: męża i żony. Zmiany kulturowe wpływają na przekształcenia w pełnieniu ról i kryzysy ich tożsamości. Biorąc pod uwagę odmienną etosów życiowych mężczyzny i kobiety, trwałość małżeństwa bez silnych sankcji społecznych (moralność nacisku) jest ograniczona”³⁵.

Biorąc pod uwagę, że małżeństwo ma charakter seksualny, wszystko to, co dotyczy normowania relacji pomiędzy małżonkami, można uznać za elementy etyki seksualnej. W myśli Tomasza z Akwinu cel małżeństwa i jego istota jest inaczej formułowana. Celem małżeństwa jest „dobro potomstwa – natura bowiem zmierza nie tylko do jego zrodzenia, ale także do utrzymania go i pobudzenia go w dążeniu ku pełnej dojrzałości człowieka jako człowieka, polegającej na usprawnieniu się w cnotach”³⁶. Właśnie przede wszystkim od

³³ J. Bilczewski, *O małżeństwie...*, s. 334.

³⁴ G. Grzybek, *Aktualność idei wychowawczych Józefa Bilczewskiego...*, s. 10.

³⁵ G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa...*, s. 32.

³⁶ Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna w skrócie*, skrótu dokonał i w objaśnienia zaopatrzył F. W. Bednarski, Wyd. Antyk – Marcin Dybowski, Warszawa 2002, s. 909, cz. II-II, zag. 41, art. 1.

poglądów Tomasza z Akwinu upowszechnił się pogląd, że celem małżeństwa jest płodność. Na ten aspekt wskazał również Józef Bilczewski, pisząc: „Stwórca przypuścił Adama i Ewę i wszystkich małżonków po wszystkie czasy do uczestnictwa w swej mocy twórczej i wskazał na główny cel małżeństwa, którym jest zaludnianie ziemi i nieba prawdziwymi czcicielami Boga, a dalej niesienie sobie pomocy w uszlachetnianiu się wzajemnym”³⁷. Zatem o kształcie etyki seksualnej decyduje koncepcja i cel małżeństwa. W ujęciu etyki katolickiej istota nie opiera się przede wszystkim na wzajemnej relacji małżonków, ale na zadaniu wychowania potomstwa. Współczesne ujęcia myśli neotomistycznej w etyce takie pojmowanie celu małżeństwa w dalszym ciągu przyjmują. Na przykład Tadeusz Ślipko napisał, że „małżeństwo jest to nierozwalna wspólnota dwu osób różnej płci, dająca im mocą prawa naturalnego moralne uprawnienia i obowiązki do osobowego rozwoju miłości prokreatywnej”³⁸. Miłość prokreatywną należy rozumieć jako ukierunkowaną na potomstwo. Jeśli przyjąć, że podstawową racją małżeństwa jest nastawienie na przyjęcie i wychowanie potomstwa, to można zrozumieć opresyjne podejście dotyczące rozwodów. Śluby cywilne nie powinny jednak być obłożone takim podejściem, chyba że należy założyć, iż występuje domniemanie rozwiązania małżeństwa u osób związanych jedynie ślubem cywilnym. Co do małżeństw mieszanych obawy arcybiskupa Bilczewskiego dotyczyły trudności wychowania w wierze.

Współcześnie w Kościele katolickim po Soborze Watykańskim punktem odniesienia w tym aspekcie jest *Deklaracja o wolności religijnej*. Przyjęto tam, że „prawo do wolności religijnej zasadza się nie na subiektywnej dyspozycji osoby, lecz na samej jej naturze. Dlatego prawo do tej wolności trwa nadal także w tych, którzy nie wypełniają obowiązku poszukiwania prawdy i przyłgnięcia do niej; a w korzystaniu z niego nie można przeszkadzać, byleby tylko był respektowany słuszny ład publiczny”³⁹. Józef Bilczewski w liście *O Kościele Chrystusowym* wydanym w 1907 r. napisał, że „Jeden tylko Kościół rzymski jest naprawdę apostołski” i on też „jest święty”, on również jest „prawdziwym Kościołem Chrystusowym”. W nim także jest pełnia zabawienia⁴⁰.

³⁷ J. Bilczewski, *O małżeństwie. List pasterski do Duchowieństwa i Wiernych (1921)* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. III, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 219. Warto wskazać na wznowienie wydania listów pasterskich Józefa Bilczewskiego.

³⁸ T. Ślipko, *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2: *Etyka społeczna*, Wyd. WAM, Kraków 2005, s. 158.

³⁹ *Deklaracja o wolności religijnej* [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski, Nowe tłumaczenie*, Wyd. Pallotinum, Poznań 2002, s. 411, nr 2.

⁴⁰ J. Bilczewski, *O Kościele Chrystusowym. List pasterski do Duchowieństwa i Wiernych (1907)* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. I, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 294–327.

Należy zatem przyjąć, że etyka seksualna w ujęciu Józefa Bilczewskiego opiera się po pierwsze na zasadach teologicznych, stanowi zatem część teologii moralnej. Po drugie jej ukierunkowaniem nie jest etyka indywidualna, ale etyka społeczna. Nie chodzi zatem o wypracowanie własnych standardów etycznych, przyjęcie własnego etosu życiowego w zakresie seksualności, ale dostosowanie się do moralności chrześcijańskiej⁴¹.

Przeciwstawne względem narzucanej moralności stanowisko zajmował Józef Bocheński: „Powiedziałem sobie, że nie dam się zahukać. Że ostatecznie chodzi o moje własne życie, o pytanie jak mam nim kierować. Że ode mnie samego zależy, jaką etykę wybiorę – że ja sam za ten wybór jestem odpowiedzialny. Jak więc w sprawie sensu życia stawiam i tu zdanie: Wybór etyki jest sprawą osobistą. I tak jak w tamtej sprawie mówię, że on jest podwójnie sprawą osobistą: raz dlatego, że chodzi o moje życie, a po drugie dlatego, że ja sam muszę dokonać wyboru”⁴².

W etyce rozwoju przyjęto, że rozwój zdolności wolitywnych prowadzi do umiejętności kierowania sobą, do zdolności wyboru standardów postępowania etycznego z poszanowaniem innych osób. Etyka jako dziedzina mądrości życiowej jest sztuką, która wymaga nauki. Pozwala jednak po jej opanowaniu na oparcie się moralności nacisku i życie zgodne ze swoim sumieniem. Należy także zaznaczyć, iż prowadzi do modelu egzystencji ukierunkowanej na istnienie, na „bardziej być niż mieć”⁴³.

Adaptacyjny wymiar etyki bazujący na moralności chrześcijańskiej podkreśla między innymi koncepcja sumienia w ujęciu arcybiskupa Bilczewskiego. Wśród warunków dobrego sumienia odnotował następujący jego aspekt: „sumienie jest dobre, gdy jest prawdziwe, prawe, czyli oświecone, a więc zna wolę Bożą, złożoną w moralnym prawie naturalnym i chrześcijańskim, a przy tym poznana wolę Bożą rzeczywiście ogłasza”⁴⁴. Józef Bilczewski bardzo mocno wskazywał na wymiar ascetyczny, ponieważ ma być pomocny w odrzuceniu postawy epikurejskiej, która według niego prowadzi także do rozpu-
sty. Przed nią właśnie przestrzegał młodzież⁴⁵.

⁴¹ Zob. G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa...*, s. 71–84, 114.

⁴² J.M. Bocheński, *Etyka*, Wyd. Antyk – Marcin Dybowski, Komorów (wyd. oparte na Wyd. Philed, brak roku wydania), s. 35.

⁴³ Por. G. Grzybek, *Etyka rozwoju a wychowanie*, Wyd. UR, Rzeszów 2010, s. 122; G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa...*, s. 84.

⁴⁴ J. Bilczewski, *Sumienie. List pasterski w latach wojny 1914–1915* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. III, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 15.

⁴⁵ J. Bilczewski, *Młodości! Ty nad poziomy wylatuj. List pasterski do uczniów szkół średnich i seminariów nauczycielskich (1905)* [w:] J. Bilczewski, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. I, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 192–193.

Należy zwrócić uwagę, że moralność chrześcijańska winna wynikać z Objawienia zawartego w Piśmie świętym i Tradycji. Należy jednak wskazać na współczesne, neotomistyczne określenie prawa naturalnego.

Tadeusz Ślipko prawo naturalne określił jako „na podstawowych imperatywach oparty zbiór norm kategoryalnych, obiektywnych i absolutnych (czyli powszechnych i niezmiennych), które uzdalniają podmioty rozumne do spełniania aktów wewnętrznie dobrych, a unikania wewnętrznie złych”⁴⁶.

W tradycji etyki tomistycznej przyjmuje się obiektywność norm etycznych, a także podejście, iż o słuszności lub niegodziwości czynu decyduje jego natura, przedmiot aktu⁴⁷. W etyce rozwoju obiektywność norm etycznych wyprowadzana jest z wartości moralnych. Można zatem przyjąć możliwość błędnego wyprowadzenia normy etycznej z wartości moralnej. Odnosząc to do założeń etyki seksualnej należy wskazać na odmienność metodologiczną względem podejścia neotomistycznego (względnie podejścia właściwego dla teologii moralnej), które należy przypisać także Józefowi Bilczewskiemu.

W podejściu takim punktem odniesienia jest przede wszystkim jednostka i kształtowanie przez nią etosu życiowego, w którym etyka seksualna będzie jednym z elementów. W podejściu neotomistycznym prawo moralne jest dookreślone, a moralność chrześcijańska w wymiarze obiektywnym ma je urzeczywistniać (nie chodzi o rzeczywiste respektowanie norm, czyli o podejście socjologiczne). Etyka seksualna w podejściu neotomistycznym (teologii moralnej) ma wskazywać na obiektywizację zasad postępowania seksualnego uznanego przez odpowiedni autorytet (np. Kościół), nie zaś na elementy rozwojowe jednostki, która ma ukształtować swój własny etos życiowy, pozwalając dać jej odpór moralności nacisku⁴⁸.

Podsumowanie

Podejście adaptacyjne jest właściwe dla etyki seksualnej ukazywanej przez Józefa Bilczewskiego. Bazuje ona na teologii moralnej, dla której recepcja myśli tomistycznej dostarczała narzędzia teoretycznego. Wierny powinien stosować się do wskazań odpowiedniego autorytetu. Jego zadaniem jest odpowiednie uformowanie sumienia, by było ono wyczulone na zobiektywizowaną etykę seksualną. Etyka seksualna nie służy urzeczywistnieniu szczęścia

⁴⁶ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Wyd. WAM, Kraków 2002, s. 278.

⁴⁷ Tamże, s. 61–84, 251–346.

⁴⁸ Por. T. Ślipko, *Przedmałżeńska etyka seksualna*, Wyd. Petrus, Kraków 2012, s. 5–12, 130–383; A. Kokoszka, *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*, cz. III, Wyd. Biblos, Tarnów 2005; G. Grzybek, *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa ...*, s. 89–137.

w wymiarze życia ziemskiego, ale uporządkowaniu relacji seksualnych⁴⁹ pozwalających na przyjęcie i właściwe wychowanie potomstwa. Szczęście osobiste jest kwestią całkowicie drugorzędną, ponieważ zadośćuczynieniem za poniesione ofiary będzie życie wieczne, zbawienie⁵⁰.

Bibliografia

- Arcybiskup – Nominat Ks. Józef Bilczewski, „Gazeta Kościelna” 1900, R. 8, s. 449–450.
- Bieś A.P., *Recepcja społecznego nauczania Papieża Leona XIII w publikacjach jezuitów galicyjskich 1884–1914*, WFTJ, Kraków 1996.
- Bilczewski J., *Młodości! Ty nad poziomy wylatuj. List pasterski do uczniów szkół średnich i seminariów nauczycielskich (1905)* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. I, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 191–220.
- Bilczewski J., *O Kościele Chrystusowym. List pasterski do Duchowieństwa i Wiernych (1907)* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. I, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 273–352.
- Bilczewski J., *O małżeństwie. List pasterski do Duchowieństwa i Wiernych (1921)* [w:] tegoż, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. III, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 217–244.
- Bilczewski J., *Sumienie. List pasterski w latach wojny 1914–1915* [w:] J. Bilczewski, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. III, Wyd. Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Ob. Łac., Lwów–Kraków 2005, s. 7–26.
- Bocheński J.M., *Etyka*, Wydawnictwo Antyk – Marcin Dybowski, Komorów (wyd. oparte na Wyd. Philed, brak roku wydania).
- Boguta M., Grzybek G., *Arcybiskup Józef Bilczewski (1860–1923)* [w:] *Wilamowice. Przyroda, historia, język, kultura oraz społeczeństwo miasta i gminy*, red. A. Barciak, Urząd Gminy w Wilamowicach, Wilamowice 2001, s. 164–173.
- Deklaracja o wolności religijnej* [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski, Nowe tłumaczenie*, Wyd. Pallotinum, Poznań 2002, s. 410–421.
- Dziedzic M., Dziedzic S., *Arcybiskup Józef Bilczewski*, Wyd. WAM, Kraków 2012.
- Dzwonkowski R., *Listy społeczne biskupów polskich 1891–1914*, Éditions du Dialogue, Paris 1974.
- Encyklika Leona XIII Papieża o małżeństwie chrześcijańskim „Arcanum divinae Sapientiae” 10 II 1880*, Druk. Archidiecezjalna „Polak-Katolik”, Warszawa 1926.
- Foucault M., *Historia seksualności*, przekł. B. Banasiak, T. Komendant, K. Makuszewski, wstęp T. Komendant, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1995.
- Grzybek G., *Etyka rozwoju a wychowanie*, Wyd. UR, Rzeszów 2010.
- Grzybek G., *Aktualność idei wychowawczych Józefa Bilczewskiego metropolity lwowskiego w latach 1900–1923*, Wyd. ATH, Bielsko-Biała 2003.

⁴⁹ O urzędzeniu seksualnym jako zorganizowanej przestrzeni społecznej pisał między innymi Michel Foucault. Zob. M. Foucault, *Historia seksualności*, przekł. B. Banasiak, T. Komendant, K. Makuszewski, wstęp T. Komendant, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1995, s. 544–554.

⁵⁰ Por. J. Bilczewski, *Sumienie. List pasterski...* (Lwów–Kraków 2005), s. 7–26; J. Bilczewski, *O Kościele Chrystusowym...* (Lwów–Kraków 2005), s. 273–352; J. Bilczewski, *O małżeństwie...* (Lwów–Kraków 2005), s. 217–244.

- Grzybek G., *Aktualność nauczania społecznego błogosławionego arcybiskupa Józefa Bilczewskiego. Fragmenty rozprawy doktorskiej pt. „Nauczanie społeczne arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1860–1923)”* [w:] *Błogosławiony Arcybiskup Józef Bilczewski – rodak z Wilamowic*, red. M. Boguta, G. Grzybek, P. Lorenc, Wyd. Parafia Rzymsko-Katolicka Trójcy Świętej w Wilamowicach, Wilamowice 2001, s. 51–80.
- Grzybek G., *Etos rodziny w nauczaniu pasterskim metropolity lwowskiego Józefa Bilczewskiego*, „Rocznik Wydziału Pedagogicznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum”, Kraków 2003, s. 119–132.
- Grzybek G., *Etos życia. Wychowanie do małżeństwa w założeniach etyki rozwoju*, Wyd. UR, Rzeszów 2014.
- Grzybek G., *Praca socjalna w myśli społecznej arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1860–1923)*, „Horyzonty Wychowania” 2005, nr 4/8, s. 242–250.
- Grzybek G., *Rys życia i duchowości arcybiskupa Józefa Bilczewskiego metropolity lwowskiego (1860–1923)*, „Horyzonty Wiary” 2001, 12, nr 4, s. 77–87.
- Grzybek G., *Společne zaangażowanie duchowieństwa w Europie Środkowowschodniej na początku XX wieku (Mikuláš Russnák, Józef Bilczewski, Józef Sebastian Pelczar). Dziedzictwo a problemy współczesne* [w:] *Ekumenický aspekt života a diela profesora Mikuláša Russnáka (1878–1954) v kontexte súčasného medzináboženského dialógu*, red. A. Slodička, M. Slodičková, Greckokatolícká teologická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov 2010, s. 246–254.
- Grzybek G., *Zagadnienie pracy w nauczaniu społecznym arcybiskupa Józefa Bilczewskiego* [w:] *U progu beatyfikacji Sługi Bożego abpa Józefa Bilczewskiego. Materiały z sesji popularnonaukowej*, Książnica Beskidzka, Bielsko-Biała 2000, s. 49–57.
- Grzybek G., *Zasady społeczne w ujęciu abpa Józefa Bilczewskiego*, „Świat Techniki i Humanistyki”, red. E. Tokarz, Wyd. ATH, Bielsko-Biała 2007, s. 339–344.
- Grzybek G., *Związek Katolicko-Społeczny w nauczaniu pasterskim arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, „Horyzonty Wiary” 2001, 12, nr 3, s. 70–81.
- Kokoszka A., *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia morłana*, cz. III, Wyd. Biblos, Tarnów 2005.
- Rezolucje warszawskiego Zjazdu katolickiego*, „Gazeta Kościelna” 1921, R. 28, s. 237–238.
- Szydelski S., *Śp. Arcybiskup Bilczewski a praca społeczna*, „Gazeta Kościelna” 1924, R. 31, s. 9–10, 17–18.
- Ślipko T., *Przedmałżeńska etyka seksualna*, Wyd. Petrus, Kraków 2012.
- Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, Wyd. WAM, Kraków 2002, s. 278.
- Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej*, t. 2: *Etyka społeczna*, Wyd. WAM, Kraków 2005.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna w skrócie*, skrótu dokonał i w objaśnienia zaopatrzył F.W. Bednarski, Wyd. Antyk – Marcin Dybowski, Warszawa 2002.
- Tarnawski M., *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, Kraków 1991.
- Ujda J., *Ks. arcybiskup Bilczewski jako archeolog chrześcijański*, „Głos Katolicki” 1956, R. 12, s. 168, 172.
- Urban W., *Sługa Boży Józef Bilczewski Arcybiskup – Metropolita Lwowski 1860–1923*, Wrocław 1977.

Sexual ethics from the perspective of Józef Bilczewski, Metropolitan of Lviv (1900-1923)

Summary

Józef Bilczewski as a professor of theology, the archbishop and metropolitan of Lviv represented the neo-modern trend in sexual ethics of his times. It can therefore be pointed out that his thought regarding sexual ethics is adaptive. It is based on moral theology for which the reception of Thomistic thought provided a theoretical tool. The task of believers, according to this concept, is to adapt to the indications of the appropriate authority. Believers' conscience should be shaped on the basis of objectified sexual ethics. Sexual ethics, on the other hand, is not intended to bring happiness into the dimension of earthly life, but to contribute to the organization of sexual relations, pursuing the basic goal of raising children. Personal happiness should be considered as a secondary problem in relation to the soteriological approach.

Key words: Józef Bilczewski, Metropolitan of Lviv, sexual ethics